

**SYSTEM PIECZY ZASTĘPCZEJ
W POLSCE**

*opracowanie dla Fundacji Erbud "Wspólne Wyzwania"
Zaktualizowane w dniu 16 lutego 2023 roku*

SPIS TREŚCI:

- I. Stan prawny
- II. Piecza zastępcza
- III. Organizacja systemu pieczy zastępczej
 1. Formy pieczy zastępczej
 2. Okres przebywania w pieczy zastępczej
- IV. Rodzinna piecza zastępcza
 1. Organizacja rodzinnej pieczy zastępczej
 2. Świadczenia na pokrycie kosztów utrzymania dziecka
 3. Wymagania ustawowe względem kandydatów na rodziców zastępczych lub osób tworzących rodzinny dom dziecka
 4. Dane statystyczne dotyczące rodzinnej pieczy zastępczej
- V. Instytucjonalna piecza zastępcza
 1. Organizacja instytucjonalnej pieczy zastępczej
 2. Wysokość środków przeznaczonych na pokrycie kosztów utrzymania wychowanka instytucjonalnej pieczy zastępczej
 3. Dane statystyczne dotyczące instytucjonalnej pieczy zastępczej
 4. Proces deinstytucjonalizacji instytucjonalnej pieczy zastępczej
- VI. Dostęp do opieki zdrowotnej
- VII. Usamodzielnianie wychowanków opuszczających pieczę zastępczą
 1. Pomoc na kontynuowanie nauki
 2. Pomoc na usamodzielnienie
 3. Pomoc na zagospodarowanie
 4. Pomoc w zatrudnieniu i w uzyskaniu warunków mieszkaniowych
- VIII. Finansowanie systemu pieczy zastępczej
 1. Finansowanie ze środków budżetowych samorządu terytorialnego
 2. Finansowanie z budżetu państwa
 3. Środki finansowe pochodzące z alimentów
 4. Środki finansowe pochodzące z innych źródeł
- IX. Ocena sytuacji osób usamodzielnianych i wnioski

I. Stan prawny

Kwestie prawne związane z systemem pieczy zastępczej reguluje ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z późniejszymi zmianami. Ustawa ta określa m.in. zasady i formy sprawowania pieczy zastępczej oraz zasady jej finansowania. Ustawę znowelizowano kilkakrotnie. Ostatnia nowelizacja miała miejsce w 2014 roku.¹ Nowe przepisy, poza nielicznymi wyjątkami, weszły w życie 19.9.2014 r.

W dniu 8 maja 2020 r. zostało opublikowane Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 kwietnia 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2020r. poz. 821). Wskazany tekst jednolity uwzględnia zmiany wprowadzone:

1) ustawą z dnia 26 kwietnia 2019 r. o zmianie ustawy o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 924),

2) ustawą z dnia 19 lipca 2019 r. o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych (Dz. U. poz. 1818)

oraz zmian wynikających z przepisów ogłoszonych przed dniem 15 kwietnia 2020 r.

Zmiany w systemie pieczy zastępczej od 1 lutego 2023 roku

Zmiany, które zaczęły obowiązywać od 1 lutego 2023 roku, mają przyczynić się do przyspieszenia procesu deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej, czyli przejścia z umieszczania dzieci w placówkach instytucjonalnych do opieki świadczonej w rodzinnych formach np. w rodzinach zastępczych.

Przygotowana przez Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej nowelizacja ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej zakłada m.in. wyższe wynagrodzenia dla rodzin zastępczych.

Wynagrodzenie przysługujące rodzinie zastępczej zawodowej i osobie prowadzącej rodzinny dom dziecka wzrosło z kwoty nie niższej, niż 2168,76 zł do nie niższej, niż 4100 zł miesięcznie. W przypadku rodzin pełniących funkcję pogotowia rodzinnego z kwoty nie niższej, niż 2819,39 zł do nie niższej, niż 5084 zł. Wynagrodzenia będą waloryzowane według wskaźnika inflacji.

Nowe przepisy wprowadzają także zakaz tworzenia nowych domów dziecka. Będzie to możliwe, co do zasady, jedynie w sytuacjach wyjątkowych, za zgodą wojewody i po zasięgnięciu opinii Rzecznika Praw Dziecka.

Dodatkowo wprowadzono zmiany w zasadach przekształceń rodzin zastępczych niezawodowych w zawodowe i podpisywania umów z nowymi rodzinami zastępczymi zawodowymi i prowadzącymi rodzinne domy dziecka. Zmiany mają ułatwić podpisywanie umów ze starostami innymi, niż starosta właściwy ze względu na miejsce zamieszkania rodziny zastępczej czy kandydata.

Funkcjonować będzie zasada, że m.in. powiat, na którego terenie funkcjonują rodziny zastępcze lub rodzinne domy dziecka, może odmówić umieszczenia dziecka w danej rodzinie zastępczej lub w rodzinnym domu dziecka tylko w sytuacji, gdy liczba dzieci umieszczonych w rodzinnej pieczy zastępczej spoza powiatu przekroczyła 25 proc.

¹ Ustawa z 25.7.2014 r. o zmianie ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2014 r. poz. 1188)

W ustawie wprowadzono także zmiany w zakresie prawa do urlopu ojcowskiego, urlopu na warunkach urlopu macierzyńskiego i rodzicielskiego przysługujących pracownikowi, który przyjął dziecko na wychowanie i wystąpił do sądu opiekuńczego z wnioskiem o wszczęcie postępowania w sprawie przysposobienia dziecka. Uprawnienia te, co do zasady, wydłużono do ukończenia przez dziecko 14 lat. W poprzednim stanie prawnym przysługiwały one zasadniczo do ukończenia przez dziecko 7 lub w wyjątkowych sytuacjach do 10 lat.

Od lutego 2023 roku nie obowiązuje już kryterium dochodowe w wysokości 1200 zł, które było brane pod uwagę przy przyznawaniu pomocy na usamodzielnienie oraz pomocy na zagospodarowanie osobom usamodzielnianym (czyli osobom opuszczającym pieczę zastępczą po osiągnięciu pełnoletności).

Obecne prawo daje możliwość pozostania w dotychczasowej formie pieczy zastępczej osobom legitymującym się znacznym lub umiarkowanym stopniem niepełnosprawności bez konieczności jednoczesnego spełnienia wymogu uczenia się. Wprowadzono także możliwość jednokrotnego powrotu osoby, która opuściła już po osiągnięciu pełnoletności pieczę zastępczą, do dotychczasowej rodziny zastępczej, czy też placówki. To szansa dla tych wychowanków, którzy zbyt szybko podjęli próbę samodzielnego życia.

Nowe przepisy przewidują też utworzenie centralnego rejestru pieczy zastępczej. System zgromadzi w jednym miejscu komplet danych, co ma pozwolić m.in. na szybsze i łatwiejsze znalezienie wolnego miejsca dla dziecka. Rejestr ma ułatwić pracę sądom rodzinnym, a także organizatorom rodzinnej pieczy zastępczej.

II. Piecza zastępcza

Pieczę zastępczą można zdefiniować jako rodzinną lub instytucjonalną formę opieki sprawowaną nad dziećmi w przypadku niemożności zapewnienia im opieki i wychowania przez rodziców. Pojęcie pieczy zastępczej związane jest z działaniami na rzecz wspierania rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych. System pieczy zastępczej to zespół osób, instytucji i działań mających na celu zapewnienie czasowej opieki i wychowania dzieciom w przypadkach niemożności sprawowania opieki i wychowania przez rodziców. Z kolei wspieranie rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych to zespół planowych działań mających na celu przywrócenie rodzinie zdolności do wypełniania tych funkcji.

Jednostkami organizacyjnymi wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej są jednostki organizacyjne jednostek samorządu terytorialnego oraz podmioty, którym zlecono realizację zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej.

Umieszczenie dziecka w rodzinnej lub instytucjonalnej formie pieczy zastępczej ma charakter – mniej lub bardziej – tymczasowy i powinno służyć powrotowi dziecka do jego rodziny. Podstawowym celem pieczy zastępczej jest stworzenia sytuacji umożliwiającej powrót dziecka do rodziny (reintegracja), a w razie niemożności jego osiągnięcia podjęcia próby przysposobienia dziecka.

Pieczę zastępczą wynika głównie z racji dysfunkcyjności rodziny biologicznej (uzależnienie rodziców 41,7%, bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych 28,1%, przemoc w rodzinie 3,8%). Pieczę zastępczą z powodu sieroctwa dotyczy 4% dzieci, półsieroctwa - 7,3%, a pobytu co najmniej jednego z rodziców za granicą w celach zarobkowych (tzw. eurosieroctwo) - 2,2% dzieci.²

² Raport pokontrolny Najwyższej Izby Kontroli z dnia 11 września 2020 roku opublikowany w Aktualnościach na stronie nik.gov.pl

III. Organizacja systemu pieczy zastępczej

1. Formy pieczy zastępczej

Pieczą zastępczą jest organizowana w formie:

- a) rodzinnej
- b) instytucjonalnej

Dziecko, któremu opieki nie może zapewnić rodzina biologiczna, trafia do jednej z dwóch form pieczy zastępczej - instytucjonalnej (ok. 25%) lub rodzinnej (ok. 75%).³

Pieczą zastępczą według województw w 2021 roku⁴

Stan na 31 grudnia 2021

Województwa	Pieczę rodzinna		Pieczę instytucjonalna	
	rodziny	dzieci	placówki	wychowankowie
POLSKA	36 639	56 357	1 273	15 931
Dolnośląskie	3 916	5 848	158	2 051
Kujawsko-Pomorskie	2 201	3 436	89	1 209
Lubelskie	1 722	2 659	93	950
Lubuskie	1 331	2 009	33	414
Łódzkie	2 845	4 152	75	1 015

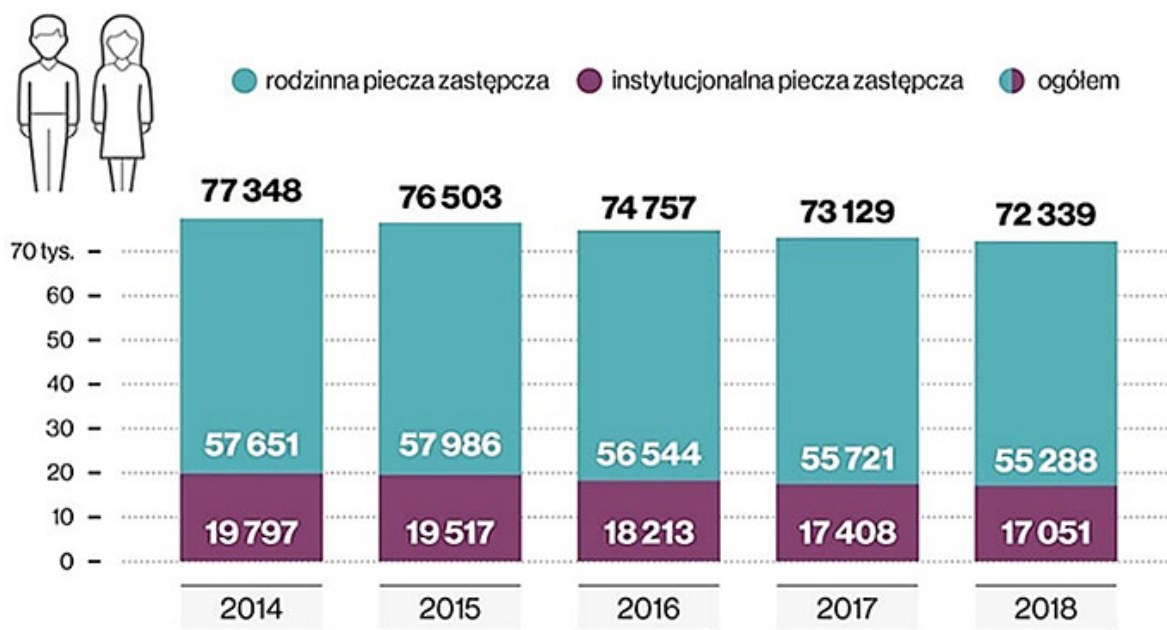
³ "NIK o opiece nad dziećmi w pogotowiskach opiekuńczych i rodzinnych" - Aktualności nik.gov.pl

⁴ Źródło danych GUS

Małopolskie	1 995 2 965	88 913
Mazowieckie	4 085 6 018	138 1 672
Opolskie	1000 1 563	25 411
Podkarpackie	1 155 1 782	50 720
Podlaskie	921 1 420	29 390
Pomorskie	2 400 4 189	78 993
Śląskie	4 846 7 445	180 2 191
Świętokrzyskie	992 1 420	46 572
Warmińsko-Mazurskie	1 796 2 816	61 761
Wielkopolskie	3 122 4 868	68 871

Zachodniopomorskie				
	2 312	3 767	62	798

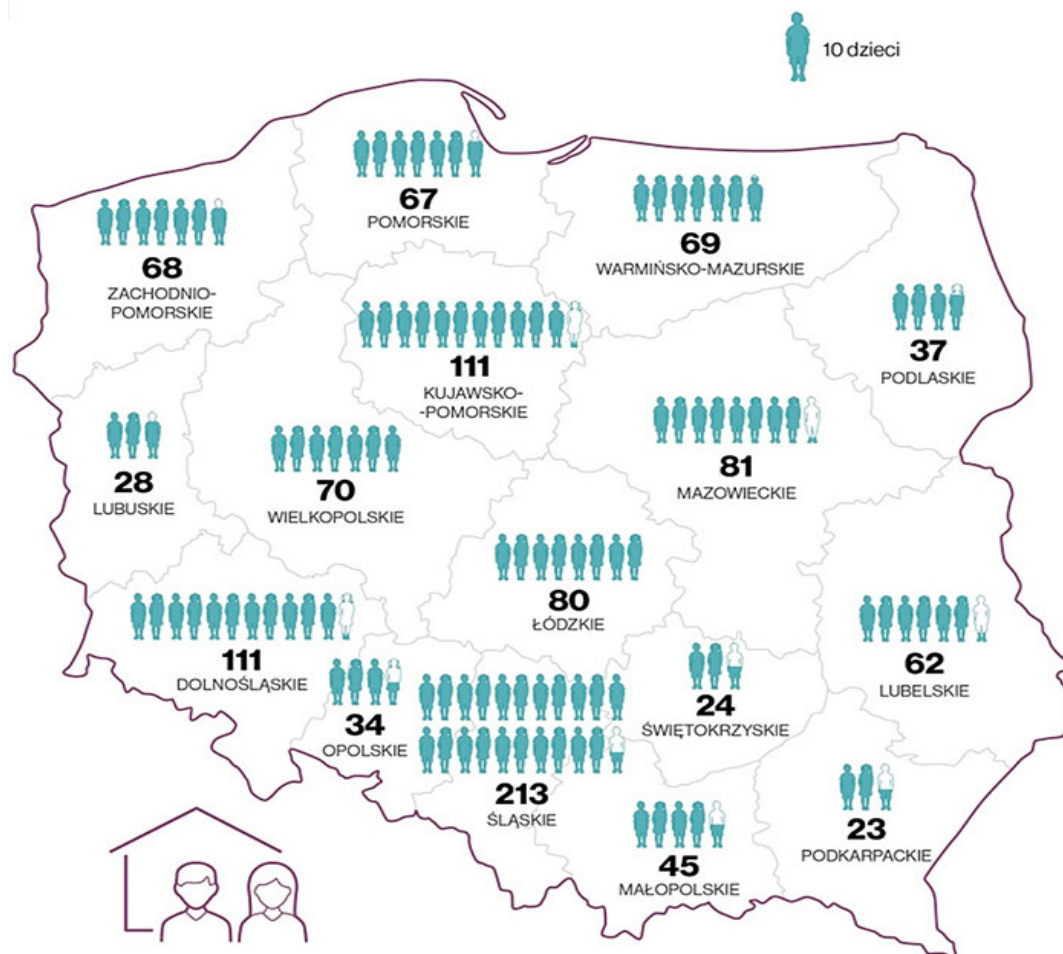
Liczba dzieci w pieczy zastępczej w latach 2014-2019

Źródło: Informacja Rady Ministrów o realizacji w roku 2018 (i latach wcześniejszych) Ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej

Odebranie dziecka rodzicom biologicznym lub opiekunom prawnym i umieszczenie w pieczy zastępczej odbywa się na podstawie postanowienia sądu lub umowy zawartej pomiędzy starostą a rodziną zastępczą (osobą prowadzącą rodzinny dom dziecka - w przypadku pilnej konieczności, na wniosek lub za zgodą rodziców dziecka. Starosta o zawarciu umowy informuje właściwy sąd. Wyjątkiem są sytuacje nadzwyczajne, gdy podejmuje się działania w trybie interwencyjnym, gdy zagrożone jest życie lub zdrowie dziecka - wówczas dziecko jest odbierane w trybie natychmiastowym, niezależnie od pory dnia i bez postanowienia sądu. Dotyczy to środowisk patologicznych, przemocowych, z uzależnieniami (alkohol, narkotyki, dopalacze). Zgodnie z prawem dzieci odebrane w trybie interwencyjnym powinny trafić do pogotowia opiekuńczego instytucjonalnego (od wieku 10 lat wzwyż) lub rodzinnego (do lat 10).

Liczba dzieci odebranych z rodzin biologicznych w 2017 r. w Polsce na podstawie art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie przez pracownika socjalnego w związku z zagrożeniem życia lub zdrowia

Źródło: Sprawozdanie MRPiPS z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020 za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2017 r.

Według stanu na koniec 2021 r. w pieczy zastępczej przebywało 72,3 tys. dzieci pozbawionych całkowicie lub częściowo opieki rodziny naturalnej, w tym 54,4 tys. w pieczy rodzinnej oraz 15,9 tys. w pieczy instytucjonalnej. W porównaniu z 2020 r. liczba dzieci przebywających w pieczy zastępczej zwiększyła się o 1,1%.⁵

Co do zasady, pieczę zastępczą organizuje powiat: wójt, starosta, burmistrz, prezydent - najczęściej przy współpracy z Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie (PCPR). Powiat może współpracować z innymi jednostkami organizacyjnymi.

Na koniec 2021 roku rodzinna piecza zastępcza funkcjonowała w formie rodzin zastępczych spokrewnionych, niezawodowych i zawodowych, których było 35915 oraz w formie rodzinnych domów dziecka - 724 placówki. Wśród rodzin zastępczych rodziny spokrewnione stanowiły 64,2 %, rodziny niezawodowe - 29,9% a rodziny zawodowe - 5,9%.

⁵ Źródło danych GUS

2. Okres przebywania dziecka w pieczy zastępczej

Objęcie dziecka jedną z form pieczy zastępczej następuje, co do zasady, na okres nie dłuższy niż do osiągnięcia pełnoletności.

Jednak osoba, która osiągnęła pełnoletność przebywając w pieczy zastępczej, może przebywać w dotychczasowej rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka albo placówce opiekuńczo-wychowawczej, za zgodą odpowiednio rodziny zastępczej, prowadzącego rodzinny dom dziecka albo dyrektora placówki opiekuńczo-wychowawczej, nie dłużej jednak niż do ukończenia 25. roku życia, jeżeli:

- 1) uczy się:
 - a) w szkole,
 - b) w uczelni,
 - c) u pracodawcy w celu przygotowania zawodowegolub
- 2) legitymuje się orzeczeniem o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności i uczy się:
 - a) w szkole,
 - b) w uczelni,
 - c) na kursach, jeśli ich ukończenie jest zgodne z indywidualnym programem usamodzielnienia,
 - d) u pracodawcy w celu przygotowania zawodowego.

IV. Rodzinna piecza zastępcza

Formami rodzinnej pieczy zastępczej są:

- 1) rodzina zastępcza:
 - a) spokrewniona,
 - b) niezawodowa,
 - c) zawodowa, w tym zawodowa pełniąca funkcję pogotowia rodzinnego i zawodowa specjalistyczna;
- 2) rodzinny dom dziecka.

1. Organizacja rodzinnej pieczy zastępczej

Organizatorem rodzinnej pieczy zastępczej jest jednostka organizacyjna powiatu lub podmiot, któremu powiat zlecił realizację tego zadania na podstawie art. 190 ustawy.⁶ Organizatorem rodzinnej pieczy zastępczej nie może być placówka opiekuńczo-wychowawcza.

Organy jednostek samorządu terytorialnego mogą zlecić realizację zadań dotyczących organizacji rodzinnej pieczy zastępczej:

- 1) organizacjom pozarządowym prowadzącym działalność w zakresie wspierania rodziny, pieczy zastępczej lub pomocy społecznej;⁷

⁶ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2020r. poz. 821)

⁷ Do zlecenia realizacji zadań, o których mowa, stosuje się ustawę z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

2) osobom prawnym i jednostkom organizacyjnym działającym na podstawie przepisów o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, stosunku Państwa do innych kościołów i związków wyznaniowych oraz o gwarancji wolności sumienia i wyznania, jeżeli ich cele statutowe obejmują prowadzenie działalności w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej lub pomocy społecznej.

Rodzinę zastępczą (lub rodzinny dom dziecka) tworzą małżonkowie lub osoba niepozostająca w związku małżeńskim. W przypadku rodziny spokrewnionej muszą to być wstępni lub rodzeństwo dziecka. Osoby te muszą spełniać wymagania wskazane w ustawie oraz posiadać świadectwo ukończenia szkolenia. Szkolenie organizuje organizator rodzinnej pieczy zastępczej lub prowadzi ośrodek adopcyjny.

2. Świadczenia na pokrycie kosztów utrzymania dziecka

Zgodnie z Obwieszczeniem Ministra Rodziny i Polityki Społecznej z 28.02.2022 r. w sprawie wysokości kwot świadczeń przysługujących rodzinie zastępczej i prowadzącemu rodzinny dom dziecka oraz wysokości pomocy dla osoby usamodzielnianej (Dz.U. z 2021 r. pod poz. 282) nowe wysokości kwoty tych świadczeń obowiązują od dnia 1.6..2022 r.

Rodzinie zastępczej oraz prowadzącemu rodzinny dom dziecka, na każde umieszczone dziecko, przysługuje świadczenie na pokrycie kosztów jego utrzymania, nie niższe niż kwota, która w nowej wysokości wynosi:

- 785 zł miesięcznie (poprzednio – 745 zł) – w przypadku dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej spokrewnionej;
- 1189 zł miesięcznie (poprzednio – 1131 zł) – w przypadku dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej zawodowej, rodzinie zastępczej niezawodowej lub rodzinnym domu dziecka.

Z art. 81 ustawy⁸ wynika zaś, że dodatek nie niższy niż 239 zł miesięcznie na pokrycie zwiększonych kosztów utrzymania dziecka (przedtem było to 227 zł), przysługuje:

- rodzinie zastępczej oraz prowadzącemu rodzinny dom dziecka na dziecko legitymujące się orzeczeniem o niepełnosprawności lub orzeczeniem o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności;
- rodzinie zastępczej zawodowej na dziecko umieszczone na podstawie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich.

Rodzinie zastępczej od kwietnia 2016 r. na każde umieszczone dziecko w wieku do ukończenia 18. roku życia przysługuje dodatek w wysokości świadczenia wychowawczego 500,00 zł., określonego w przepisach o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci.

Zgodnie z § 3 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 30 maja 2018 r. w sprawie szczegółowych warunków realizacji rządowego programu „Dobry start”, (Dz. U. z dnia 1 czerwca 2018 r., poz. 1061), Świadczenie dobry start przysługuje:

- rodzinom zastępczym – raz w roku na dziecko;

⁸ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2020r. poz. 821)

- osobom uczącym się, które są osobami usamodzielnianymi w rozumieniu ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy – raz w roku.

Świadczenie "Dobry start" przysługuje wyżej wymienionym osobom w związku z rozpoczęciem roku szkolnego, w wysokości 300 zł.

Świadczenie "Dobry start" przysługuje do ukończenia:

1. przez dziecko lub osobę uczącą się 20 roku życia;
2. przez dziecko lub osobę uczącą się 24 roku życia w przypadku dzieci lub osób uczących się legitymujących się orzeczeniem o niepełnosprawności.

Ponadto rodzinie zastępczej oraz prowadzącemu rodzinny dom dziecka starosta/wójt/burmistrz/prezydent może przyznać:

1) dofinansowanie do wypoczynku poza miejscem zamieszkania dziecka;

2) świadczenie na pokrycie:

a) niezbędnych kosztów związanych z potrzebami przyjmowanego dziecka - jednorazowo,

b) kosztów związanych z wystąpieniem zdarzeń losowych lub innych zdarzeń mających wpływ na jakość sprawowanej opieki - jednorazowo lub okresowo.

Rodzinie zastępczej zawodowej oraz prowadzącemu rodzinny dom dziecka przysługuje wynagrodzenie nie niższe niż kwota 2000 zł miesięcznie⁹. Należy pamiętać, że są to kwoty minimalne, a gminy często podnoszą ten próg, zachęcając rodziny do podjęcia opieki zastępczej nad dziećmi. Ustalając wysokość wynagrodzenia samorządy biorą pod uwagę m.in. ukończenie dodatkowych kursów i szkoleń w zakresie opieki nad dzieckiem oraz doświadczenie w pracy z dziećmi (zwłaszcza okres pełnienia funkcji rodziny zastępczej). Dodatkowo, wysokości wynagrodzeń i świadczeń, są waloryzowane corocznie średniorocznym wskaźnikiem wzrostu wynagrodzeń, określonym w ustawie budżetowej, dla pracowników państwowej sfery budżetowej nieobjętych mnożnikowymi systemami wynagrodzeń od dnia 1 kwietnia każdego roku kalendarzowego.¹⁰

3. Wymagania ustawowe względem kandydatów na rodziców zastępczych lub osób tworzących rodzinny dom dziecka

Rodzinę zastępczą lub rodzinny dom dziecka tworzą małżonkowie lub osoba niepozostająca w związku małżeńskim. W przypadku rodziny spokrewnionej muszą to być wstępni lub rodzeństwo dziecka. Osoby te muszą spełniać wymagania wskazane w ustawie oraz posiadać świadectwo ukończenia szkolenia. Szkolenie organizuje organizator rodzinnej pieczy zastępczej lub prowadzi ośrodek adopcyjny.

Pełnienie funkcji rodziny zastępczej może być powierzone małżonkom lub osobie niepozostającej w związku małżeńskim, które:

- dają rękojmię należytego sprawowania pieczy zastępczej
- nie są i nie byli pozbawieni władzy rodzicielskiej, oraz władza rodzicielska nie jest im ograniczona ani zawieszona

⁹ reguluje to art 85 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2020r. poz. 821)

¹⁰ art. 86 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2020r. poz. 821)

- wypełniają obowiązek alimentacyjny – w przypadku gdy taki obowiązek w stosunku do nich wynika z tytułu egzekucyjnego
- nie są ograniczeni w zdolności do czynności prawnych
- są zdolni do sprawowania właściwej opieki nad dzieckiem, co zostało potwierdzone:
 1. zaświadczeniem lekarskim o stanie zdrowia wystawionym przez lekarza podstawowej opieki zdrowotnej, oraz
 2. opinią o posiadaniu predyspozycji i motywacji do pełnienia funkcji rodziny zastępczej lub prowadzenia rodzinnego domu dziecka wystawioną przez psychologa, który posiada co najmniej wykształcenie wyższe magisterskie na kierunku psychologia oraz 2-letnie doświadczenie w poradnictwie rodzinnym
- przebywają na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, z tym że w przypadku cudzoziemców ich pobyt jest legalny (za zgodą sądu czasowo piecza może być sprawowana poza terytorium RP)
- zapewnią odpowiednie warunki bytowe i mieszkaniowe umożliwiające dziecku zaspokajanie jego indywidualnych potrzeb, w tym:
 1. rozwoju emocjonalnego, fizycznego i społecznego,
 2. właściwej edukacji i rozwoju zainteresowań,
 3. wypoczynku i organizacji czasu wolnego
- nie byli skazani prawomocnym wyrokiem za umyślne przestępstwo
- co najmniej jeden z kandydatów posiada stałe źródło dochodu

4. Rodzinna piecza zastępcza w liczbach

W rodzinnej pieczy zastępczej przebywało 56 357 dzieci, w tym 5 108 dzieci w rodzinnych domach dziecka. Spośród wszystkich dzieci objętych opieką 6 309 dzieci posiadało orzeczenie o niepełnosprawności albo o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, a 2 627 było sierotami. Biorąc pod uwagę wiek podopiecznych umieszczonych w rodzinnej pieczy zastępczej, zarówno w rodzinach zastępczych jak i w rodzinnych domach dziecka, najliczniejszą grupę stanowiły dzieci w wieku 7–13 lat (19 518) natomiast dzieci w wieku do 1 roku życia (892) stanowiły najmniej liczną grupę wychowanków rodzinnej pieczy zastępczej. W 2021 r. do rodzinnej pieczy zastępczej po raz pierwszy zostało przyjętych 9 664 dzieci. W ciągu 2021 r. rodzinną pieczę zastępczą opuściło 6 933 dzieci w wieku do 18 roku życia. Najwięcej z nich (31,3%) powróciło do rodziny naturalnej. Do adopcji trafiło 1 292 dzieci, natomiast do innej formy rodzinnej pieczy zastępczej 1 905 wychowanków. Z powodu przeniesienia do instytucjonalnej pieczy zastępczej, rodzinną pieczę zastępczą opuściło 909 dzieci, natomiast z powodu umieszczenia w domu pomocy społecznej, rodzinną pieczę zastępczą opuściło 39 dzieci. Wśród 3 980 pełnoletnich wychowanków, którzy w ciągu 2021 r. opuścili rodzinną pieczę zastępczą, 2 052 założyło własne gospodarstwo domowe, a 174 powróciło do rodziny naturalnej lub krewnych. Wśród wychowanków, którzy opuścili pieczę zastępczą po ukończeniu 18 roku życia 1 485 z nich nadal się nie usamodzieliło.

¹¹

¹¹ Raport GUS "Piecza zastępcza w 2021 roku"

V. Instytucjonalna piecza zastępcza

Instytucjonalna piecza zastępcza jest sprawowana w formie:

- 1) placówki opiekuńczo-wychowawczej;
- 2) regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej;
- 3) interwencyjnego ośrodka preadopcyjnego.

Placówka opiekuńczo-wychowawcza jest prowadzona jako placówka opiekuńczo-wychowawcza typu:

- 1) socjalizacyjnego;
- 2) interwencyjnego;
- 3) specjalistyczno-terapeutycznego;
- 4) rodzinnego.

W pieczy instytucjonalnej mogą być umieszczane dzieci powyżej 10. roku życia, wymagające szczególnej opieki lub mające trudności w przystosowaniu się do życia w rodzinie.¹²

Typ placówki opiekuńczo-wychowawczej określa jej regulamin.

Zezwolenie na prowadzenie placówki opiekuńczo-wychowawczej wydaje wojewoda.

1. Organizacja instytucjonalnej pieczy zastępczej

Placówkę opiekuńczo-wychowawczą prowadzi powiat lub podmiot, któremu powiat zlecił realizację tego zadania na podstawie art. 190 ustawy¹³ *zlecenie realizacji zadań jednostek samorządu terytorialnego*.

Dyrektorem placówki opiekuńczo-wychowawczej typu socjalizacyjnego, interwencyjnego lub specjalistyczno-terapeutycznego może być osoba, która:¹⁴

- 1) posiada tytuł zawodowy magistra lub tytuł równorzędny:
 - a) na kierunku pedagogika, pedagogika specjalna, psychologia, nauki o rodzinie lub na innym kierunku, którego program obejmuje resocjalizację, pracę socjalną, pedagogikę opiekuńczo-wychowawczą, albo
 - b) na dowolnym kierunku, uzupełniony studiami podyplomowymi w zakresie psychologii, pedagogiki, nauk o rodzinie lub resocjalizacji;
- 2) posiada co najmniej 3-letni staż pracy w instytucji zajmującej się pracą z dziećmi lub rodziną albo udokumentowane doświadczenie pracy z dziećmi lub rodziną;
- 3) nie jest i nie była pozbawiona władzy rodzicielskiej oraz władza rodzicielska nie jest jej zawieszona ani ograniczona;

¹² Z Informacji Rady Ministrów wynika, że na 31 grudnia 2019 r. w placówkach opiekuńczo-wychowawczych przebywało 1355 dzieci poniżej 7. roku życia. Ponadto było tam 1688 dzieci w wieku od 7 do 10 lat. Pokazuje to, że prawa dzieci są naruszane.

¹³ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2020r. poz. 821)

¹⁴ Art. 97 ust. 3 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2020r. poz. 821)

4) wypełnia obowiązek alimentacyjny - w przypadku gdy taki obowiązek w stosunku do niej wynika z tytułu egzekucyjnego;

5) nie była skazana prawomocnym wyrokiem za umyślne przestępstwo lub umyślne przestępstwo skarbowe;

6) jest zdolna do kierowania placówką opiekuńczo-wychowawczą, co zostało potwierdzone zaświadczeniem lekarskim o braku przeciwwskazań do pełnienia tej funkcji.

Z kolei osobą pracującą z dziećmi w placówce opiekuńczo-wychowawczej może być osoba posiadająca następujące kwalifikacje:¹⁵

1) w przypadku wychowawcy - wykształcenie wyższe:

a) na kierunku pedagogika, pedagogika specjalna, psychologia, praca socjalna, nauki o rodzinie lub na innym kierunku, którego program obejmuje resocjalizację, pracę socjalną, pedagogikę opiekuńczo-wychowawczą, albo

b) na dowolnym kierunku, uzupełnione studiami podyplomowymi w zakresie psychologii, pedagogiki, nauk o rodzinie lub resocjalizacji;

2) w przypadku pedagoga - tytuł zawodowy magistra na kierunku pedagogika albo pedagogika specjalna;

3) w przypadku psychologa - prawo wykonywania zawodu psychologa w rozumieniu ustawy z dnia 8 czerwca 2001 r. o zawodzie psychologa i samorządzie zawodowym psychologów;

4) w przypadku osoby prowadzącej terapię - udokumentowane przygotowanie do prowadzenia terapii o profilu potrzebnym w pracy z dzieckiem i rodziną;

5) w przypadku opiekuna dziecięcego - ukończoną szkołę przygotowującą do pracy w zawodzie opiekuna dziecięcego lub pielęgniarki albo studia pedagogiczne;

6) w przypadku pracownika socjalnego - wykształcenie wyższe uprawniające do wykonywania zawodu.

W placówce opiekuńczo-wychowawczej z dziećmi może pracować osoba, która:

1) nie jest i nie była pozbawiona władzy rodzicielskiej oraz władza rodzicielska nie jest jej zawieszona ani ograniczona;

2) wypełnia obowiązek alimentacyjny - w przypadku gdy taki obowiązek w stosunku do niej wynika z tytułu egzekucyjnego;

3) nie była skazana prawomocnym wyrokiem za umyślne przestępstwo lub umyślne przestępstwo skarbowe;

4) jest zdolna do pracy w placówce opiekuńczo-wychowawczej, co zostało potwierdzone zaświadczeniem lekarskim o braku przeciwwskazań do tej pracy.

W dniu 22 grudnia 2011 roku Minister Pracy i Polityki Socjalnej wydał Rozporządzenie w sprawie instytucjonalnej pieczy zastępczej¹⁶, które stanowi wykonanie upoważnienia ustawowego zawartego

¹⁵ Art. 98 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2020r. poz. 821)

¹⁶ Dz.U. nr 292 poz.1720

w art. 127 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. Nr 149, poz. 887).

Rozporządzenie określa:

1. tryb i sposób kierowania i przyjmowania dziecka do placówki opiekuńczo – wychowawczej, regionalnej placówki opiekuńczo – terapeutycznej i interwencyjnego ośrodka preadopcyjnego oraz ich opuszczania, z uwzględnieniem dzieci cudzoziemców;
2. organizację placówek i ośrodków, o których mowa w pkt 1, w tym:
 - a) maksymalną liczbę dzieci pozostających pod opieką jednego wychowawcy oraz innych osób pracujących z dziećmi, w zależności od organizacji pracy i potrzeb dzieci,
 - b) warunki sprawowania opieki w godzinach nocnych,
 - c) organizację pracy wychowawczej, w tym tryb przeprowadzania diagnozy psychofizycznej dziecka,
 - d) prowadzoną dokumentację dotyczącą dziecka;
3. standardy usług świadczonych w placówkach i ośrodkach, o których mowa w pkt 1;
4. wzór wniosku o wydanie zezwolenia na prowadzenie placówki lub ośrodka, o którym mowa w pkt 1.

Zasadą ogólną jest, że dziecko do placówki opiekuńczo – wychowawczej kieruje powiat właściwy ze względu na miejsce ostatniego zameldowania dziecka na pobyt stały. Jeżeli nie można ustalić miejsca ostatniego zameldowania dziecka na pobyt stały, do placówki opiekuńczo – wychowawczej dziecko kieruje powiat właściwy ze względu na siedzibę sądu, który orzekł o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej. Dziecko cudzoziemców do placówki kieruje powiat, na terenie którego dziecko przebywa. W przypadku wolnego miejsca w placówce powiat właściwy zwraca się do innego powiatu z wnioskiem o skierowanie dziecka do placówki. Do regionalnej placówki opiekuńczo – terapeutycznej albo do interwencyjnego ośrodka preadopcyjnego dziecko kieruje samorząd województwa na wniosek właściwego powiatu.

W Rozporządzeniu określono, że dziecko w placówce opiekuńczo – wychowawczej, regionalnej placówce opiekuńczo – terapeutycznej albo w interwencyjnym ośrodku preadopcyjnym powinno mieć stałego wychowawcę, który odpowiada za organizację zindywidualizowanego procesu wychowawczego. Rozporządzenie szczegółowo określa liczbę dzieci pozostających pod opieką jednej osoby prowadzącej pracę z dzieckiem, tak aby zapewnić dzieciom bezpieczeństwo i warunki prawidłowego rozwoju. I tak w placówce opiekuńczo-wychowawczej, z wyłączeniem placówki opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego, oraz w regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej, w czasie zajęć opiekuńczych i wychowawczych pod opieką 1 wychowawcy może przebywać nie więcej niż 14 dzieci. W placówce opiekuńczo-wychowawczej, z wyłączeniem placówki opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego, oraz w regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej, w czasie zajęć prowadzonych przez pedagoga, psychologa albo osobę prowadzącą terapię, pod ich opieką może przebywać nie więcej niż 6 dzieci. Odnośnie opieki w godzinach nocnych ustalono: w placówce opiekuńczo-wychowawczej, w regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej albo w interwencyjnym ośrodku preadopcyjnym liczbę osób pracujących z dziećmi, sprawujących opiekę w godzinach nocnych, ustala się na poziomie gwarantującym bezpieczeństwo każdego dziecka. W placówce opiekuńczo-wychowawczej, w godzinach nocnych, opiekę sprawuje co najmniej 1 osoba pracująca z dzieckiem. W regionalnej placówce

opiekuńczo-terapeutycznej, w której przebywa: 1) do 14 dzieci — w godzinach nocnych opiekę sprawuje co najmniej 1 osoba pracująca z dzieckiem; 2) więcej niż 14 dzieci — w godzinach nocnych opiekę sprawują co najmniej 2 osoby pracujące z dzieckiem, w tym 1 wychowawca.

W placówce opiekuńczo-wychowawczej, z wyłączeniem placówki opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego, albo w regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej wychowawca kieruje procesem wychowawczym nie więcej niż 5 dzieci.

Plan pomocy dziecku opracowywany jest na podstawie m.in. diagnozy psychologiczno-pedagogicznej.

Plan pomocy dziecku jest modyfikowany w zależności od zmieniającej się sytuacji dziecka lub jego rodziny, nie rzadziej niż co: 1) pół roku — w przypadku dziecka umieszczonego w placówce opiekuńczo-wychowawczej lub w regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej; 2) 3 miesiące — w przypadku dziecka umieszczonego w interwencyjnym ośrodku preadopcyjnym.

Rozporządzenie określa również standardy usług świadczonych w instytucjonalnej pieczy zastępczej. Poza oczywistymi wymogami dotyczącymi zapewnienia wyżywienia, zaopatrzenia w odzież, zabawki, książki i przybory szkolne czy środki higieny osobistej, placówka opiekuńczo – wychowawcza oraz regionalna placówka opiekuńczo – terapeutyczna zapewnia dostęp do nauki, uczestnictwo w zajęciach pozalekcyjnych i rekreacyjno – sportowych, pomoc w nauce oraz kieszonkowe. Dzieci powinny mieszkać w pokojach nie większych niż 3 – osobowe, odpowiednio wyposażonych. W standardzie określono wymagania dotyczące warunków sanitarnych oraz gospodarczych. Placówka powinna posiadać takie pomieszczenia, które zapewnią dzieciom przebywanie w różnych sytuacjach życiowych w warunkach odpowiadających godności człowieka i zabezpieczających intymność.

2. Wysokość środków przeznaczonych na pokrycie kosztów utrzymania wychowanka instytucjonalnej pieczy zastępczej

Środki finansowe na utrzymanie dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego przysługują w zryczałtowanej kwocie nie niższej niż 660 zł miesięcznie.

Środki finansowe na utrzymanie dziecka legitymującego się orzeczeniem o niepełnosprawności lub orzeczeniem o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności w placówce opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego przysługują w zryczałtowanej kwocie nie niższej niż 860 zł miesięcznie.¹⁷

Do zryczałtowanej kwoty, o której mowa w ust. 1 i 2, na wniosek dyrektora placówki opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego, składany w powiatowym centrum pomocy rodzinie właściwym ze względu na miejsce położenia placówki, na każde umieszczone dziecko w wieku do ukończenia 18. roku życia przysługuje dodatek w wysokości świadczenia wychowawczego określonego w przepisach o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci (świadczenie wychowawcze tzw. 500+).

Placówka opiekuńczo-wychowawcza typu rodzinnego otrzymuje środki finansowe na utrzymanie dziecka oraz środki finansowe na bieżące funkcjonowanie placówki opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego. Rada powiatu, w drodze uchwały, może zwiększyć wysokość środków finansowych na utrzymanie dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego oraz wysokość środków finansowych na bieżące funkcjonowanie placówki opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego.

¹⁷ Art. 115. Wysokość środków finansowych na utrzymanie dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego

3. Instytucjonalna piecza zastępcza w liczbach

Na koniec 2021 r. działały w Polsce 1 273 placówki instytucjonalnej pieczy zastępczej, z tego 1 260 placówek opiekuńczo-wychowawczych, 10 regionalnych placówek opiekuńczo-terapeutycznych oraz 3 interwencyjne ośrodki preadopcyjne. Do placówek opiekuńczo-wychowawczych zaliczamy placówki socjalizacyjne (777), rodzinne (219), interwencyjne (51), specjalistyczno-terapeutyczne (31) oraz placówki łączące zadania (182).

Placówki instytucjonalnej pieczy zastępczej posiadały 16 789 miejsc, w tym w placówkach socjalizacyjnych było 10 641 miejsc, w placówkach łączących zadania 3 087, a rodzinnych, interwencyjnych i specjalistyczno-terapeutycznych odpowiednio - 1 657, 650 i 386 miejsc. Pozostałe placówki posiadały łącznie 368 miejsc.

Na koniec 2021 r. w instytucjonalnej pieczy zastępczej przebywało 15 931 dzieci. Najliczniejszą grupę stanowili wychowankowie w wieku 14–17 lat (7 154 dzieci). Druga co do wielkości zbiorowość to dzieci w wieku 10–13 lat (4 018 osób). Najmniej liczna była najmłodsza grupa wiekowa poniżej 1 roku (158 wychowanków). W placówkach instytucjonalnej pieczy zastępczej przebywało również 1 514 pełnoletnich, uczących się wychowanków.

4. Proces deinstytucjonalizacji instytucjonalnej pieczy zastępczej

Oдноśnie liczby dzieci umieszczonych w placówce opiekuńczo-wychowawczej po wejściu w życie ustawy¹⁸, to zgodnie z art. 154 ust. 7 i 7a ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej¹⁹ placówki opiekuńczo-wychowawcze, które nie osiągnęły wymaganego standardu (30 dzieci), były zobowiązane do realizacji programu naprawczego do dnia 31 grudnia 2010 r., a podmiotowi prowadzącemu taką placówkę wojewoda wydawał zezwolenie warunkowe na czas realizacji programu naprawczego. Ponieważ, pomimo przedłużania terminu na realizację standardów, wiele placówek ich nie osiągnęło, ustawą z dnia 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy o pomocy społecznej oraz ustawy o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych²⁰ wprowadzono rozwiązanie, zgodnie z którym, zezwolenia warunkowe na prowadzenie placówki opiekuńczo-wychowawczej zachowują moc, nie dłużej jednak niż do dnia 31 grudnia 2012 r. Zgodnie zaś z art. 229 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej działające dzisiaj placówki opiekuńczo – wychowawcze, stają się placówkami opiekuńczo – wychowawczymi w rozumieniu tej ustawy. Do placówek tych w okresie 12 miesięcy stosować się będzie przepisy dotychczasowe z wyjątkiem m. in. regulacji dotyczących liczby dzieci umieszczonych w tych placówkach. Na mocy art. 230 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej liczba dzieci umieszczonych w istniejących już dzisiaj placówkach opiekuńczo – wychowawczych (z wyjątkiem placówki typu rodzinnego) w okresie 9 lat od dnia wejścia w życie tej ustawy nie może być wyższa niż 30. Powyższe oznacza, że z dniem 1 stycznia 2012 r. w istniejącej dzisiaj placówce opiekuńczo – wychowawczej nie będzie mogło być umieszczonych więcej niż 30 dzieci. Natomiast w

¹⁸ ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2020r. poz. 821)

¹⁹ (Dz. U. z 2009 r. Nr 175, poz. 1362, z późn. zm.)

²⁰ (Dz. U. Nr 81, poz. 440)

nowotworzonych placówkach opiekuńczo – wychowawczych nie będzie mogło być umieszczonych więcej niż 14 dzieci (wyjątek stanowi placówka typu rodzinnego). Od stycznia 2021 r. w ramach dochodzenia do standardów w tego typu placówkach może przybywać do czternaściorga dzieci w wieku powyżej 10 lat.

Według jednorazowego badania dotyczącego procesu deinstytucjonalizacji²¹, na dzień 31 grudnia 2019 r. w placówkach opiekuńczo-wychowawczych przebywało nadal 1 355 dzieci poniżej 7. roku życia, w tym z powodu: pobytu wraz z małoletnią matką – 107 dzieci, stanu zdrowia – 125 dzieci, pobytu ze starszym rodzeństwem – 682 dzieci, z innego ważnego powodu (art. 95 ust. 2 ustawy) – 80 oraz z powodu braku wolnych miejsc w pieczy rodzinnej - 318 dzieci. Ponadto w placówkach na dzień 31 grudnia 2019 r. przebywało 1 688 dzieci w wieku od 7 do 10 lat.

W 2021 r. 4 530 wychowanków do 18 roku życia opuściło, z różnych powodów, placówki instytucjonalnej pieczy zastępczej. Najliczniejsza grupa (35,9%) to podopieczni, którzy powrócili do rodziny naturalnej. Powodem opuszczenia placówki przez 25,4% wychowanków było przeniesienie do innego typu instytucjonalnej pieczy zastępczej. Do rodzinnej pieczy zastępczej odeszło 22,3% wychowanków, a 7,0% dzieci zostało przekazanych do adopcji. Spośród 2 043 wychowanków powyżej 18 roku życia, którzy opuścili placówki, 1 104 założyło własne gospodarstwo domowe, a 721 powróciło do rodziny naturalnej.

VI. Dostęp do specjalistycznej opieki psychologiczno-psychiatrycznej

Znany jest problem z dostępem do dziecięcych psychiatrów i specjalistów od zdrowia psychicznego. Zgodnie z ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej rodziny zastępcze oraz rodzinne domy dziecka obejmuje się na ich wniosek wsparciem i opieką koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej. Do zadań koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej należy zapewnienie rodzinom zastępczym oraz prowadzącym rodzinne domy dziecka dostępu do specjalistycznej pomocy dla dzieci, w tym psychologicznej, reedukacyjnej i rehabilitacyjnej.²²

Ustawodawca zabezpieczył środki finansowe na świadczenia opieki zdrowotnej, które w całości lub w części nie są finansowane ze środków publicznych na zasadach określonych w przepisach o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych, lub na wyrównywanie opóźnień w nauce w rocznej stawce ustalonej ze starostą w miarę wystąpienia potrzeb, w wysokości poniesionych wydatków, w kwocie nie wyższej niż 2685 zł na dziecko.²³

Dziecku umieszczonemu w placówce opiekuńczo-wychowawczej albo w regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej zapewnia się m.in. dostęp do opieki zdrowotnej²⁴ — do wysokości limitu przewidzianego w przepisach o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych.

²¹ Informacja dotycząca procesu deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej badająca między innymi spełnianie standardów w placówkach opiekuńczo-wychowawczych typu socjalizacyjnego, interwencyjnego oraz specjalistyczno-terapeutycznego (Departament Polityki Rodzinnej MRiPS).

²² Ustawa z dnia 11 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i pieczy zastępczej

²³ Art. 120 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 11 czerwca 2011 roku

²⁴ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22 grudnia 2011 r. w sprawie instytucjonalnej pieczy zastępczej (Dz. U. nr 292 poz. 1720)

Należy zauważyć, że w instytucjonalnej pieczy zastępczej pracują na etatach psycholodzy. Jednak nie spełniają oni roli specjalisty dedykowanego dzieciom wymagającym opieki psychologiczno-psychiatrycznej.

VII. Usamodzielnianie wychowanków opuszczających pieczę zastępczą

Osobie opuszczającej, po osiągnięciu pełnoletności, rodzinę zastępczą, rodzinny dom dziecka, placówkę opiekuńczo-wychowawczą lub regionalną placówkę opiekuńczo-terapeutyczną, zwanej dalej "osobą usamodzielnianą", w przypadku gdy umieszczenie w pieczy zastępczej nastąpiło na podstawie orzeczenia sądu:

1) przyznaje się pomoc na:

- a) kontynuowanie nauki,
- b) usamodzielnienie,
- c) zagospodarowanie;

2) udziela się pomocy w uzyskaniu:

- a) odpowiednich warunków mieszkaniowych,
- b) zatrudnienia;

3) zapewnia się pomoc prawną i psychologiczną.

Zgodnie z zapisami ustawy²⁵ warunkiem przyznania pomocy na kontynuowanie nauki i na usamodzielnienie jest złożenie wniosku oraz posiadanie zatwierdzonego indywidualnego programu usamodzielnienia, określającego w szczególności:

- 1) zakres współdziałania osoby usamodzielnianej z opiekunem usamodzielnienia;
- 2) sposób uzyskania przez osobę usamodzielnianą wykształcenia lub kwalifikacji zawodowych, pomocy w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych oraz w podjęciu przez osobę usamodzielnianą zatrudnienia.

Osoba usamodzielniana co najmniej rok przed osiągnięciem przez nią pełnoletności wskazuje osobę, która podejmuje się pełnienia funkcji opiekuna usamodzielnienia oraz przedstawia pisemną zgodę tej osoby.

Opiekunem usamodzielnienia może być osoba tworząca rodzinę zastępczą, prowadząca rodzinny dom dziecka, koordynator rodzinnej pieczy zastępczej, pracownik socjalny powiatowego centrum pomocy rodzinie, osoba będąca w placówce opiekuńczo-wychowawczej albo regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej wychowawcą lub psychologiem, lub inna osoba wskazana przez osobę usamodzielnianą i zaakceptowana przez kierownika powiatowego centrum pomocy rodzinie powiatu właściwego do ponoszenia wydatków na finansowanie pomocy na kontynuowanie nauki i usamodzielnienie.

Rodzaje przyznawanej pomocy określone zostały w art. 140 ww ustawy. Zgodnie z nim osobie opuszczającej, po osiągnięciu pełnoletności, rodzinę zastępczą, rodzinny dom dziecka, placówkę

²⁵ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2020r. poz. 821)

opiekuńczo-wychowawczą lub regionalną placówkę opiekuńczo-terapeutyczną przyznaje się pomoc na:

1. kontynuowanie nauki,
2. usamodzielnienie,
3. zagospodarowanie;
4. a także udziela się pomocy w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych, zatrudnienia.

Przyznanie pomocy osobie usamodzielnianej na kontynuowanie nauki, usamodzielnienie i zagospodarowanie jest uzależnione od długości pobytu w pieczy zastępczej²⁶. Osoba usamodzielniana może ubiegać się o przyznanie ww. pomocy, jeśli przebywała w pieczy zastępczej przez okres co najmniej:

3 lat – w przypadku osoby usamodzielnianej opuszczającej rodzinę zastępczą spokrewnioną (przez rodzinę spokrewnioną należy rozumieć wstępnych lub rodzeństwo);

1 roku – w przypadku osoby usamodzielnianej opuszczającej rodzinę zastępczą niezawodową, rodzinę zastępczą zawodową, rodzinny dom dziecka, placówkę opiekuńczo-wychowawczą lub regionalną placówkę opiekuńczo-terapeutyczną.

1. Pomoc na kontynuowanie nauki

Otrzymuje ją osoba usamodzielniana, jeżeli kontynuuje naukę: w szkole, w zakładzie kształcenia nauczycieli, na uczelni, na kursach, jeśli ich ukończenie jest zgodne z indywidualnym programem usamodzielnienia, u pracodawców w celu przygotowania zawodowego. Pomoc ta przyznawana jest na czas nauki, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez osobę usamodzielnianą 25. roku życia. Przysługuje ona w czasie trwania odpowiednio roku szkolnego, roku akademickiego, kursu lub przygotowania zawodowego.

Pomoc na kontynuowanie nauki nie przysługuje w przypadku²⁷, gdy osoba usamodzielniana kontynuuje naukę w szkole ponadgimnazjalnej lub uczelni, która zapewnia nieodpłatną naukę i nieodpłatne pełne utrzymanie;

1. bez uzasadnionych powodów zmieniła trzykrotnie, na tym samym poziomie kształcenia, szkołę, zakład kształcenia nauczycieli lub uczelnię, kurs lub przygotowanie do wykonywania zawodu;
2. została umieszczona w zakładzie karnym.

Z dniem 1 czerwca 2021 roku wysokość pomocy na kontynuowanie nauki wynosić będzie 595 zł miesięcznie.²⁸

2. Pomoc na usamodzielnienie

²⁶ art. 141 ust. 1 Ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2020 r. poz. 821)

²⁷ art. 147 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej

²⁸ Obwieszczenie Ministra Rodziny i Polityki Społecznej z 28.02.2022 r. w sprawie wysokości kwot świadczeń przysługujących rodzinie zastępczej i prowadzącemu rodzinny dom dziecka oraz wysokości pomocy dla osoby usamodzielnianej

Pomoc na usamodzielnienie może zostać wypłacona, w zależności od ustaleń indywidualnego programu usamodzielnienia, jednorazowo lub w ratach, nie później jednak niż do ukończenia przez osobę usamodzielnianą 26 roku życia.

W przypadku gdy osoba usamodzielniana otrzymuje pomoc na kontynuowanie nauki, pomoc na usamodzielnienie jest wypłacana po zakończeniu nauki. W uzasadnionych przypadkach może zostać wypłacona w trakcie wypłacania pomocy na kontynuowanie nauki.

Z dniem 28 lutego 2022 roku wysokość pomocy na usamodzielnienie wynosić będzie po zmianie:²⁹

1) w przypadku osoby usamodzielnianej opuszczającej rodzinę zastępczą spokrewnioną – nie mniej niż 3921 zł (poprzednio – 3730 zł), jeżeli przebywała w pieczy zastępczej przez okres co najmniej 3 lat;

2) w przypadku osoby usamodzielnianej opuszczającej rodzinę zastępczą niezawodową, rodzinę zastępczą zawodową, rodzinny dom dziecka, placówkę opiekuńczo-wychowawczą lub regionalną placówkę opiekuńczo-terapeutyczną – nie mniej niż:

a) 7839 zł (poprzednio – 7458 zł) – jeżeli przebywała w pieczy zastępczej przez okres powyżej 3 lat,

b) 3921 zł (poprzednio – 3730 zł) – jeżeli przebywała w pieczy zastępczej przez okres od 2 do 3 lat,

c) 1961 zł (poprzednio – 1865 zł) – jeżeli przebywała w pieczy zastępczej przez okres poniżej 2 lat, nie krócej jednak niż przez okres roku.

3. Pomoc na zagospodarowanie

Pomoc na zagospodarowanie jest wypłacana jednorazowo, nie później niż do ukończenia przez osobę usamodzielnianą 26 roku życia, w wysokości - od 28 lutego 2022 roku³⁰ - nie niższej niż 1961 zł (poprzednio – 1695 zł), a w przypadku osoby legitymującej się orzeczeniem o umiarkowanym albo znacznym stopniu niepełnosprawności w wysokości po zmianie nie niższej niż 3563 zł (poprzednio – 3390 zł).

Pomoc ta może być przyznana w formie rzeczowej³¹

4. Pomoc w zatrudnieniu i w uzyskaniu warunków mieszkaniowych

Ustawa nie precyzuje na czym powinna polegać pomoc w znalezieniu pracy.

Pomoc w uzyskaniu warunków mieszkaniowych została scedowana na gminy, które ustanawiają lokalne przepisy dotyczące pomocy mieszkaniowej z zasobów gminy. W ramach tej pomocy gminy oferują mieszkania socjalne o obniżonym standardzie, najczęściej wymagające remontu. Przy składaniu wniosku o pomoc mieszkaniową należy wypełnić załącznik, świadczący o tym, że wnioskodawca uzyskał pełnoletność w placówce opiekuńczo-wychowawczej, zawodowej rodzinie zastępczej, niezawodowej rodzinie zastępczej lub rodzinnym domu dziecka. Dla przykładu w m.st.

²⁹ Obwieszczenie Ministra Rodziny i Polityki Społecznej z 28.02.2022 r. w sprawie wysokości kwot świadczeń przysługujących rodzinie zastępczej i prowadzącemu rodzinny dom dziecka oraz wysokości pomocy dla osoby usamodzielnianej

³⁰ Obwieszczenie Ministra Rodziny i Polityki Społecznej z 28.02.2022 r. w sprawie wysokości kwot świadczeń przysługujących rodzinie zastępczej i prowadzącemu rodzinny dom dziecka oraz wysokości pomocy dla osoby usamodzielnianej

³¹ art. 150 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej

Warszawie wnioskodawca powinien poinformować czy opuścił placówkę znajdującą się na terenie Warszawy lub zamieszkiwał na terenie Warszawy przed umieszczeniem w pieczy zastępczej.³²

Przepisy ustawy z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej³³ dały możliwość osobom usamodzielnianym ubieganie się o mieszkanie chronione. Mieszkanie chronione jest świadczeniem niepieniężnym z pomocy społecznej. Pobyt w takim mieszkaniu może być przyznany osobie, która ze względu na trudną sytuację życiową, wiek, niepełnosprawność lub chorobę potrzebuje wsparcia w funkcjonowaniu w codziennym życiu, ale nie wymaga usług w zakresie świadczonego przez jednostkę całodobowej opieki.

Pobyt w mieszkaniu chronionym może być przyznany w szczególności: osobie z zaburzeniami psychicznymi, osobie opuszczającej rodzinę zastępczą, placówkę opiekuńczo-wychowawczą, młodzieżowy ośrodek wychowawczy, zakład dla nieletnich, a także cudzoziemcowi, który uzyskał w Polsce status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą.

Prowadzenie i zapewnienie miejsc w mieszkaniach chronionych należy do zadań własnych gminy o charakterze obowiązkowym. Natomiast prowadzenie mieszkań chronionych dla osób z terenu więcej niż jednej gminy należy do zadań własnych powiatu.

Mieszkanie chronione może być prowadzone przez każdą jednostkę organizacyjną pomocy społecznej lub przez organizację pożytku publicznego. Jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej są: regionalny ośrodek polityki społecznej, powiatowe centrum pomocy rodzinie, ośrodek pomocy społecznej, dom pomocy społecznej, placówka specjalistycznego poradnictwa, w tym rodzinnego, placówka opiekuńczo-wychowawcza, ośrodek adopcyjno-opiekuńczy, ośrodek wsparcia i ośrodek interwencji kryzysowej. Zgodnie z ustawą każda z tych jednostek może zatem prowadzić mieszkanie chronione.

Wsparcie, które może zostać udzielone w mieszkaniu chronionym:

1. praca socjalna;
2. poradnictwo specjalistyczne;
3. nauka lub utrzymanie posiadanego poziomu sprawności w zakresie: samoobsługi, samodzielności życiowej, rozwijania kontaktów społecznych, pełnienia ról społecznych;
4. pomoc w: przemieszczaniu się, wykonywaniu czynności niezbędnych w życiu codziennym, realizacji kontaktów społecznych, zagospodarowaniu czasu wolnego, w tym z wykorzystaniem usług dostępnych w środowisku lokalnym, ubieganiu się o uzyskanie mieszkania.

Minimalne standardy usług świadczonych w mieszkaniach chronionych określa Rozporządzenie Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 26 kwietnia 2018 roku w sprawie mieszkań chronionych.

VII. Finansowanie systemu pieczy zastępczej

1. Finansowanie ze środków budżetowych samorządu terytorialnego

³² Uchwała Nr XXIII/669/2019 Rady Miasta Stołecznego Warszawy z dnia 5 grudnia 2019 r. w sprawie zasad wynajmowania lokali wchodzących w skład mieszkaniowego zasobu miasta stołecznego Warszawy

³³ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 września 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o pomocy społecznej (Dz. U. z 2020 r. Poz. 1876).

W Dziale VI ustawy³⁴ zostały określone zadania administracji publicznej w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej. Zadania zostały podzielone na zadania własne i zadania zlecone.

Do zadań gminy, które gmina ma obowiązek finansować z własnych środków należy m.in.:

1. podnoszenie kwalifikacji przez asystentów rodziny,
2. współfinansowanie pobytu dziecka w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka, placówce opiekuńczo-wychowawczej, regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej lub interwencyjnym ośrodku preadopcyjnym.

Współfinansowanie przez gminę pobytu dziecka w pieczy zastępczej³⁵

W myśl art. 191 ust. 9 ustawy³⁶ w przypadku umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej albo w rodzinnym domu dziecka gmina, właściwa ze względu na miejsce zamieszkania dziecka przed umieszczeniem go po raz pierwszy w pieczy zastępczej, ponosi odpowiednio wydatki na opiekę i wychowanie dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej albo rodzinnym domu dziecka w wysokości:

- 1) 10% wydatków na opiekę i wychowanie dziecka - w pierwszym roku pobytu dziecka w pieczy zastępczej;
- 2) 30% wydatków na opiekę i wychowanie dziecka - w drugim roku pobytu dziecka w pieczy zastępczej;
- 3) 50% wydatków na opiekę i wychowanie dziecka - w trzecim roku i następnych latach pobytu dziecka w pieczy zastępczej.

Zgodnie z przepisami ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej do okresów pobytu dziecka w rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej wlicza się również okres przebywania tego dziecka, po osiągnięciu pełnoletności, w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka lub placówce opiekuńczo-wychowawczej, na zasadach określonych w art. 37 ust. 2 ustawy. Oznacza to, iż gmina współfinansuje pobyt w pieczy również osób dorosłych, dopóki pobierają naukę, o której mowa w art. 37 ust. 2, nie dłużej jednak niż do ukończenia 25. roku Życia.

Z kolei w przypadku gdy dziecko, umieszczone w pieczy zastępczej, wróciło do rodziców biologicznych, po czym ponownie zostało umieszczone w pieczy zastępczej, do okresu pobytu dziecka w pieczy zastępczej, nie zalicza się okresu przebywania dziecka w pieczy zastępczej przed jego powrotem do rodziny biologicznej. Zatem przy ustalaniu gminy zobowiązanej do współfinansowania pobytu dziecka w pieczy zastępczej, brana jest pod uwagę gmina właściwa ze względu na miejsce zamieszkania dziecka przed ponownym umieszczeniem go w pieczy zastępczej. Zasada ta nie obowiązuje jedynie w przypadku zmiany typu lub formy pieczy zastępczej, która nastąpiła bez uprzedniego uchylecia postanowienia sądu o umieszczeniu w pieczy zastępczej i powrocie wychowanka do domu rodzinnego.

³⁴ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2020r. poz. 821)

³⁵ Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, Biuro Promocji, publikacja z dnia 29.04.2019

³⁶ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2018 r., poz. 998 z późn. zm.)

Warto również zaznaczyć, iż podczas określania wysokości dofinansowania pobytu dziecka w pieczy zastępczej przez gminę, uwzględnia się okresy aktualnego umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej, w wyniku czego współfinansowanie gminy rozpoczyna się od 10%.

Zapewnienie dzieciom pieczy zastępczej w rodzinach zastępczych, rodzinnych domach dziecka i placówkach opiekuńczo-wychowawczych należy do zadań własnych powiatu. Zadanie jest finansowane głównie przez powiaty przy współudziale gmin.³⁷

Art. 191 ustawy³⁸ stanowi, iż powiat właściwy ze względu na miejsce zamieszkania dziecka przed umieszczeniem go po raz pierwszy w pieczy zastępczej ponosi:

- 1) wydatki na opiekę i wychowanie dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej albo rodzinnym domu dziecka;
- 2) średnie miesięczne wydatki przeznaczone na utrzymanie dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej, regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej albo interwencyjnym ośrodku preadopcyjnym;
- 3) wydatki na finansowanie pomocy na kontynuowanie nauki i usamodzielnienie.

Wydatki, o których mowa w art. 191 ponosi powiat właściwy odpowiednio ze względu na miejsce zamieszkania rodziny zastępczej lub prowadzącego rodzinny dom dziecka albo na położenie placówki opiekuńczo-wychowawczej, regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej lub interwencyjnego ośrodka preadopcyjnego.

Wynagrodzenia wraz z pochodnymi od wynagrodzenia dla zawodowej rodziny zastępczej, prowadzącego rodzinny dom dziecka i osób zatrudnionych w rodzinie zastępczej oraz rodzinnym domu dziecka oraz świadczenia dla rodziny pomocowej finansuje proporcjonalnie do liczby dzieci powiat. Powiat właściwy ze względu na miejsce osiedlenia się osoby usamodzielnianej ponosi także wydatki na finansowanie pomocy osobie usamodzielnianej.

W 2019 r. wydatki gmin związane ze współfinansowaniem pobytu dzieci w rodzinnej pieczy zastępczej wyniosły 141 842 tys. zł i były o 22 682 tys. zł, tj. o 19% wyższe niż w 2018 r. Dla porównania w 2018 r. wydatki gmin związane ze współfinansowaniem pobytu dzieci w instytucjonalnej pieczy zastępczej wyniosły 155,9 mln zł, co stanowiło 16% ogółu wydatków poniesionych na rzecz instytucjonalnej pieczy zastępczej. Wkład poniesiony przez gminy w 2019 roku stanowił 18,7% ogółu wydatków na świadczenia dla rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka oraz na wynagrodzenia dla osób pełniących funkcję rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka (w roku 2018 – 16,4%). W 2012 r. gminy rozpoczęły współfinansowanie pobytu dzieci, które po raz pierwszy trafiły do pieczy zastępczej. W okresie sprawozdawczym 2019 r. gminy ponosiły, w zależności od długości pobytu dzieci, 10%, 30% lub 50% wydatków na ich pobyt w pieczy zastępczej. Wydatki gmin związane ze współfinansowaniem pobytu dzieci w instytucjonalnej pieczy zastępczej wyniosły w 2019 r. 167,6 mln zł, co stanowi 16,2% ogółu wydatków z budżetów powiatów na wydatki bieżące poniesione na rzecz instytucjonalnej pieczy zastępczej.³⁹

³⁷ art.33 ust.1a ustawy z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U. z 2018 r. poz. 1530, z późn. zm.),

³⁸ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2020r. poz. 821)

³⁹ Informacja Rady Ministrów o realizacji w roku 2019 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2020 r. poz.821) Lipiec 2020 r.

Z danych ze sprawozdań budżetowych składanych przez jednostki samorządu terytorialnego⁴⁰ wynika, że wydatki na realizację systemu pieczy zastępczej w 2019 r. wyniosły ogółem ponad 3,24 mld zł i były o 0,19 mld zł, tj. o 6,2% wyższe niż w 2018 r. Należy zwrócić uwagę nie tylko na rosnące wydatki samorządów na realizację zadań wynikających z ustawy, ale i na istotne zmiany w udziale poszczególnych szczebli samorządu terytorialnego w tych wydatkach. W 2019 r. nastąpił dalszy wzrost wydatków samorządu gminnego wynikający z konieczności ponoszenia wyższych niż w 2018 r. kosztów współfinansowania pobytu dzieci w pieczy zastępczej (10% kosztów w pierwszym roku pobytu dzieci w pieczy zastępczej i odpowiednio 30% i 50% kosztów, jeśli dziecko przebywa w pieczy zastępczej 2, 3 i więcej lat). W 2019 r. samorzady powiatowe otrzymały tym samym wsparcie w finansowaniu pieczy zastępczej od gmin na poziomie 18,6%. W 2018 r. udział ten wyniósł ok. 16%.

Do zadań zleconych z zakresu administracji rządowej realizowanych przez gminę należy wykonywanie zadań wynikających z rządowych programów z zakresu wspierania rodziny oraz rządowego programu, o którym mowa w art. 187a *rządowy program wsparcia rodzin z dziećmi* ust. 1.⁴¹ Gmina realizuje zadania zlecone z zakresu administracji rządowej zgodnie z wytycznymi przekazanymi przez wojewodę.

Do zadań zleconych dla powiatu należy:

1. realizacja zadań wynikających z rządowych programów wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej;
2. finansowanie pobytu w pieczy zastępczej cudzoziemców mających miejsce zamieszkania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Do zadań własnych samorządu województwa należą:

1. prowadzenie interwencyjnych ośrodków preadopcyjnych i regionalnych placówek opiekuńczo–terapeutycznych;
2. opracowywanie programów dotyczących wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, będących integralną częścią strategii rozwoju województwa.

Powyższe zadania finansowane są ze środków samorządu województwa.

Zadaniem zleconym dla województwa jest organizowanie i prowadzenie ośrodków adopcyjnych.

2. Finansowanie z budżetu państwa

Ze środków budżetu centralnego finansowane są zadania zlecone jednostkom samorządu terytorialnego (gminom, powiatom i województwom).

W ustawie budżetowej na rok 2021 rząd RP zabezpieczył środki w wysokości 41,0 mld zł na finansowanie Programu „Rodzina 500+”, który obejmuje wszystkie dzieci do 18. roku życia bez kryterium dochodowego, w tym dzieci umieszczone w instytucjonalnej pieczy zastępczej.⁴² Z budżetu centralnego zostaną także sfinansowane wydatki na świadczenia wychowawcze tzw. 500 plus i Dobry Start.⁴³

Ze środków budżetu państwa finansowana jest działalność ośrodków adopcyjnych. W tej pozycji ujęte są wydatki związane z prowadzeniem ośrodków adopcyjnych oraz interwencyjnych ośrodków

⁴⁰

⁴¹ Ustawa z dnia 11 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej

⁴² Ustawa Budżetowa na rok 2021 z dnia 20 stycznia 2021 r. (Dz. U. 2021 r. poz. 190).

⁴³ wydatki związane z realizacją ustawy z dnia 11 lutego 2016 roku o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci (Dz. U. poz.195)

preadopcyjnych, o których mowa w ustawie z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Z budżetu państwa finansowana jest też działalność placówek opiekuńczo-wychowawczych. Poza wydatkami związanymi z działalnością placówek opiekuńczo-wychowawczych ujmuje się wydatki na usamodzielnienie osób opuszczających placówki opiekuńczo-wychowawcze, placówki opiekuńczo-terapeutyczne, schroniska dla nieletnich, zakłady poprawcze i ośrodki szkolno-wychowawcze oraz na kontynuowanie nauki przez te osoby.

3. Środki finansowe na dziecko w pieczy zastępczej pochodzące z alimentów

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej⁴⁴ wprowadziła obowiązek wytaczania przez kierownika powiatowego centrum pomocy rodzinie powództwa o zasądzenie świadczeń alimentacyjnych, w przypadku gdy od umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej upłynął rok. Do tego czasu zadanie to ma charakter fakultatywny. Brak koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej w powiecie nie może przesądzać o niemożności wytoczenia powództwa. Z brzmienia przepisów wynika, że po upływie roku od umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej opinia koordynatora do wytoczenia powództwa w ogóle nie jest wymagana. Wytoczenie powództwa jest zasadne w przypadku gdy alimenty w ogóle nie zostały zasądzone lub gdy zostały zasądzone w zaniżonej wysokości. Powództwo może być wytoczone do czasu osiągnięcia pełnoletności przez wychowanka pieczy zastępczej.

Niezależnie od powyższego rodzina zastępcza lub prowadzący rodzinny dom dziecka jest uprawniony do samodzielnego dochodzenia alimentów od rodziców na rzecz dziecka.

4. Środki finansowe pochodzące z innych źródeł

Samorządy terytorialne mogą pozyskiwać środki z organizacji pozarządowych a także środki unijne z Europejskich Funduszy na programy regionalne. W ramach programów regionalnych możliwe jest finansowanie programów rozwoju pieczy zastępczej a w ramach takich projektów mogą zostać sfinansowane usługi wspierające pieczę zastępczą, którymi objęci zostają opiekunowie i ich podopieczni. Programy mogą obejmować terapię, poradnictwo psychologiczne, zawodowe i prawne, socjoterapię, superwizję, zajęcia reedukacyjne, rehabilitację oraz inne specjalistyczne formy pomocy dla dzieci. Ponadto z pozyskanych środków sfinansowane może zostać zatrudnienie koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej, psychologa oraz innych specjalistów, zajmujących się udzielaniem wsparcia osobom będącym w trudnych sytuacjach życiowych.

Dobrym przykładem jest Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Jaworze w województwie dolnośląskim, które przygotowało projekt pn. „*Inwestycja w siebie szansą na lepsze jutro*”, którego głównym celem jest rozwój i doskonalenie systemu pieczy zastępczej na terenie Powiatu Jaworskiego. Całkowita wartość projektu stanowiła kwotę 1 694 462,40 zł, z tego kwota dofinansowania ze środków unijnych wyniosła 1 607 450,40 zł. Wkład własny powiatu to ok. 87 tys. zł.⁴⁵

Kolejnym dobrym przykładem na pozyskiwanie funduszy unijnych jest „*Program szkolenia asystentów usamodzielniania*”. Projekt współfinansowany jest przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego - Kapitał Ludzki. Projekt opracowany został przez organizację pozarządową -

⁴⁴ Art. 38 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2020r. poz. 821)

⁴⁵ Powiat Jaworski, Aktualności: Środki unijne na rzecz usług wsparcia pieczy zastępczej, Edyta Czopp-Jankowska, 16.11.2017 r.

Towarzystwo Psychoprofilaktyczne Oddział w Warszawie dla powiatu otwockiego - Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Otwocku. Tematem projektu było poszukiwanie metod wczesnej interwencji socjalnej i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu młodzieży powyżej 15 roku życia (ukierunkowanych na poprawę sytuacji zawodowej tych osób) Tytuł projektu: „Z opieki w dorosłość – model usamodzielnienia”⁴⁶

IX. Ocena sytuacji osób usamodzielnianych

Trafiając do placówki opiekuńczo-wychowawczej dziecko powinno zostać objęte opieką wykwalifikowanej kadry, od której oczekuje się zbudowania pozytywnej tożsamości, zresocjalizowania i przygotowania do samodzielności oraz zaopatrzenia w umiejętności zachowań prospołecznych. Instytucjonalne formy pieczy zastępczej mają obowiązek zaspokajania potrzeb biologicznych, psychicznych i społecznych wychowanków w celu przygotowania ich do samodzielnego życia. Wielu podopiecznych pieczy zastępczej prezentuje zachowania świadczące o niedostosowaniu społecznym⁴⁷. Co roku blisko 6 tysięcy wychowanków osiąga pełnoletniość⁴⁸. Stają się oni pełnoprawnymi obywatelami, którzy bez odpowiedniego przygotowania do życia w społeczeństwie nie podążają trudnościami, często nie znają swoich praw i obowiązków a mogą wychowywać kolejne pokolenia.

Skutki doświadczenia licznych strat immanentnie wpisanych w życie wychowanków instytucjonalnej pieczy zastępczej są poważne: negatywny obraz własnej osoby, deficyty w obszarze zdolności kochania innych ludzi i ufania im, częste przejawy zachowań agresywnych, antyspołecznych, niszczących w stosunku do otoczenia i samych siebie⁴⁹.

Powyższy opis pokazuje młodą osobę opuszczającą pieczę zastępczą, która ma wiele problemów i często nie radzi sobie sama ze sobą. Wychowankowie z rodzin zastępczych i domów dziecka, gdy opuszczają pieczę często mają problemy z najprostszymi sprawami jak zrobienie zakupów, gospodarowanie pieniędzmi czy gotowanie. Są też bardziej narażeni na bezdomność, bezrobocie, wejście w konflikt z prawem.

Ostatnia diagnoza sytuacji osób usamodzielnianych i ich sytuacji po opuszczeniu pieczy zastępczej wraz z podsumowaniem została przedstawiona w publikacji: *“NIK o usamodzielnianiu dzieci z rodzin zastępczych i domów dziecka”*, opublikowana, 2 lutego 2015 r. na portalu rządowym: nik.gov.pl (zwana w dalszej części raportem NIK). Oznacza to, że po upływie z górą pięciu lat od kontroli przeprowadzonej przez Najwyższą Izbę Kontroli w 2015 roku w tym zakresie, sytuacja osób usamodzielnianych nie była monitorowana i losy wychowanków po opuszczeniu pieczy zastępczej i założeniu własnego gospodarstwa domowego nie są znane.

Opiekunowie usamodzielniania

⁴⁶ https://tpp.org.pl/pliki/zowd_Opis_programu_szkolenia.pdf

⁴⁷ Pojęcie „nieprzystosowanie (i/lub niedostosowanie) społeczne” jest różnie definiowane. Autorzy podejmujący tę problematykę (m.in. J. Stanik, L. Pytka, B. Urban, C. Cekiera, J. Konopnicki) podkreślają wiele zachowań oraz procesów psychologicznych związanych z niedostosowaniem społecznym, wśród których jako najważniejsze wymienia się: nieprzestrzeganie podstawowych zasad postępowania i norm społecznych, zachowania zahamowane bądź demonstracyjne utrudniające nawiązanie i regulowanie relacji społecznych, specyficzne cierpienie jednostki z powodu wytworzonej przez siebie i środowisko sytuacji.

⁴⁸ Źródło danych GUS

⁴⁹ “Dojrzałość społeczna wychowanków instytucjonalnej pieczy zastępczej w perspektywie psychologicznej” Anna Piekacz 2015 Uniwersytet Śląski Instytut Psychologii Zakład Psychologii Klinicznej i Sądowej Zeszyty naukowe 2015

Podkreślić należy, że podstawowym problemem jest brak odpowiednich, kompetentnych opiekunów usamodzielnienia a także zbyt krótki czas na profesjonalne i rzetelne przygotowanie programu usamodzielnienia. Ustawowo osoba usamodzielniana co najmniej rok przed osiągnięciem przez nią pełnoletności wskazuje osobę, która podejmuje się pełnienia funkcji opiekuna usamodzielnienia oraz przedstawia pisemną zgodę tej osoby.

Najczęściej indywidualny program usamodzielnienia, który w założeniu ma być planem drogi życiowej młodego człowieka, który określa m.in. sposób zdobywania kwalifikacji zawodowych, podjęcia zatrudnienia, uzyskania odpowiednich warunków mieszkaniowych jest opracowywany przez osobę usamodzielnianą wspólnie z opiekunem usamodzielnienia co najmniej na miesiąc przed osiągnięciem przez osobę usamodzielnianą pełnoletności, a następnie jest zatwierdzany przez kierownika powiatowego centrum pomocy rodzinie. Raz, że brakuje przeszkolonych opiekunów usamodzielniania, dwa, że jeden miesiąc na opracowanie programu usamodzielnienia to stanowczo zbyt krótki czas. Jak ustaliła NIK plany usamodzielniania nie były przestrzegane - ¼ wychowanków pieczy zastępczej nie realizowała zawartych w nich deklaracji. Wychowankowie często przerywali naukę lub kilkakrotnie zmieniali szkoły, część, po uzyskaniu pomocy finansowej, całkowicie przerywała realizowanie programu i unikała kontaktu z centrum pomocy rodzinie.

Praca z młodzieżą zagrożoną wykluczeniem społecznym oraz z ich rodzinami wymaga odpowiednich dyspozycji emocjonalnych, wysokich kwalifikacji zawodowych i znacznej kultury etycznej. Działania wobec tej grupy powinny się opierać na umiejętności nawiązywania kontaktu, zawierania kontraktu, diagnozy problemowej oraz tworzenia i realizacji specyficznych programów pomocy. Uzyskanie przez pracowników socjalnych, kuratorów, nauczycieli, wychowawców i opiekunów zastępczych odpowiednich umiejętności oraz dyspozycji emocjonalnych wymaga specjalistycznych programów szkoleniowych, które nie są zagwarantowane ustawowo.

Z ustaleń NIK⁵⁰ wynika, że rzeczywistymi opiekunami usamodzielnienia nagminnie zostawały osoby przypadkowe - bez kwalifikacji do pełnienia tej funkcji i bez możliwości realnego wspierania wychowanka w procesie usamodzielnienia. W rodzinach zastępczych spokrewnionych, opiekunami zostają przeważnie osoby bliskie, np. dziadkowie lub rodzeństwo. Często zdarza się, że tuż przed usamodzielnieniem dziecka, zaczynają się nim interesować rodzice biologiczni, wcześniej pozbawieni praw rodzicielskich. Oni również wskazywani są jako opiekunowie. Jak twierdzą w ankietach przeprowadzonych przez NIK pracownicy centrów pomocy rodzinie, opiekunowie spokrewnieni z reguły nie angażują się w proces usamodzielnienia dziecka. Takie osoby na względzie mają przede wszystkim korzyści płynące z przysługującej mu pomocy finansowej.

Z omawianego raportu NIK wynika, że w przypadku wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych opiekunami często zostają dotychczasowi wychowawcy, którzy dobrze znają młodego człowieka oraz mają wykształcenie i umiejętności pedagogiczne. W tym wypadku jednak problemem jest brak czasu wychowawców, którzy w pełnym wymiarze opiekują się przede wszystkim dziećmi pozostającymi w placówce.

W większości przypadków rola opiekunów ogranicza się najczęściej do opiniowania wniosków, np. o pomoc pieniężną lub o przyznanie mieszkania. Zdarza się też, że opiekunowie rezygnują w przypadku pierwszych kłopotów z wychowankiem. Z drugiej strony zauważyć należy, że opiekunowie wykonują swoją pracę nieodpłatnie, nie otrzymują żadnego wsparcia np. psychologa, doradcy zawodowego lub prawnika, nie mają więc żadnej motywacji do zaangażowania się w ten proces.

⁵⁰ "NK o usamodzielnianiu dzieci z rodzin zastępczych i domów dziecka", 2 luty 2015 r. nik.gov.pl

Kluczowym jednak dla niepowodzenia misji opiekunów usamodzielnienia wydaje się fakt, iż tak naprawdę nie otrzymali oni od państwa żadnych uprawnień, aby choć w części móc wypełniać swoje zadania i realnie wspierać młodego człowieka w jego wchodzeniu w dorosłość: np. ze względu na ochronę danych osobowych nie mogą nawet dowiedzieć się, jak wychowanek radzi sobie w szkole, ani czy regularnie opłaca rachunki.

Pomoc w znalezieniu pracy

Z raportu NIK⁵¹ wynika, że działania objętych kontrolą Centrach Pomocy Rodzinie ograniczały się do skierowania poszukującego pracy wychowanka do powiatowego urzędu pracy. Niestety większości z nich bardzo trudno odnaleźć się na obecnym rynku pracy, przede wszystkim z uwagi na niski poziom wykształcenia, krótki staż pracy lub brak jakiegokolwiek doświadczenia zawodowego a także niepewność i niską samoocenę.

Z braku profesjonalnych opiekunów usamodzielnienia wynika brak programów, w których mogłyby się znaleźć zarówno kursy zawodowe, jak i praktyki u pracodawców w celu przygotowania zawodowego. Wówczas osoba, która osiągnęła pełnoletniość mogłaby, zgodnie z prawem, pozostać w pieczy zastępczej do czasu ukończenia tych kursów i/lub praktyk zawodowych do ukończenia 25. roku życia i wejść na rynek pracy z przygotowaniem zawodowym.

Opierając się na raporcie NIK⁵² należy skonstatować, że dla dużej części wychowanków z rodzin zastępczych i domów dziecka próby wejścia w dorosłość po 18. roku życia nie skończyły się dobrze. Powiększyli oni liczbę bezrobotnych w urzędach pracy i pobierali zapomogi z opieki społecznej.

Pomoc mieszkaniowa

W dalszym ciągu powodem trudnej sytuacji osób usamodzielnianych jest brak mieszkań.

Ustawa o pieczy zastępczej przewiduje pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych, ale nie precyzuje, na czym miałyby ona polegać. Pomoc Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie sprowadza się głównie do napisania pisma popierającego wychowanka do urzędów gmin. Tymczasem okres oczekiwania na lokal w zależności od gminy, może wynosić od kilku miesięcy do nawet kilku lat.

NIK zwraca uwagę we wspomnianym raporcie, że bardzo dobrym, ale rzadko wykorzystywanym rozwiązaniem jest kierowanie młodych osób do mieszkań chronionych, w których mogą przebywać do czasu otrzymania lokalu z zasobów gminy. Dają one nie tylko "dach nad głową", ale także możliwość nauki samodzielnego życia. Ich mieszkańcy są pod opieką specjalistów, którzy regularnie sprawdzają, jak wychowankowie sobie radzą. Mieszkanie chronione jest formą przygotowującą osoby tam przebywające, pod opieką specjalistów, do prowadzenia samodzielnego życia lub zastępującą pobyt w placówce zapewniającej całodobową opiekę. Mieszkanie chronione może zapewniać warunki samodzielnego funkcjonowania w środowisku, w integracji ze społecznością lokalną. W mieszkaniu chronionym osoba usamodzielniana mogłaby zdobywać umiejętności niezbędne w samodzielnym życiu, mogłaby zdobywać i rozwijać kompetencje i uprawnienia zawodowe umożliwiające znalezienie zatrudnienia. Usamodzielniający się wychowanek w

⁵¹ NIK o usamodzielnianiu dzieci z rodzin zastępczych i domów dziecka 02 lutego 2015 nik.gov.pl

⁵² NIK o usamodzielnianiu dzieci z rodzin zastępczych i domów dziecka, 2 luty 2015 r. nik.gov.pl

mieszkań chronionym miałyby dalej wsparcie wychowawcy mimo opuszczeniu placówki - aż do momentu uzyskania niezależności emocjonalnej i ekonomicznej.⁵³

Pomoc na kontynuowanie nauki

Osoby usamodzielniane mogą korzystać z pomocy na kontynuowanie nauki. Wychowankowie pieczy zastępczej korzystają z tej pomocy bardzo chętnie, gdyż przyznanie pomocy na ten cel jest gwarantowane ustawowo a więc praktycznie nienaruszalne. Udzielana pomoc nie jest obwarowana żadnymi warunkami typu efekty kształcenia czy frekwencja. Opiekunowie usamodzielniania, z uwagi na ochronę danych osobowych⁵⁴, nie mają możliwości monitorowania wyników nauki wychowanka. Jak zauważyła NIK może to prowadzić do nadużyć polegających na pozorowaniu kształcenia, którego celem jest uzyskanie nie wykształcenia, ale świadczeń finansowych. W przypadku skreślenia z listy słuchaczy, aby nie stracić pieniędzy, wychowankowie zapisują się do kolejnej szkoły. Najważniejszym argumentem na kontynuowanie nauki jest możliwość pozostania w pieczy zastępczej dłużej niż po ukończeniu 18. roku życia.

Z drugiej strony, jak wspomniano wyżej samodzielnie mieszkający wychowanek może liczyć na 595 zł miesięcznie za kontynuowanie nauki. W praktyce oznacza to, że młodemu człowiekowi, który np. chce się uczyć i jeszcze nie podejmuje pracy, comiesięczne świadczenie w wysokości 595 zł musi wystarczyć na opłacenie mieszkania i jedzenia.

Podsumowanie

W świetle powyższych niedoskonałych przepisów prawnych i niewystarczającego wsparcia państwa, jakie przysługuje młodemu człowiekowi po opuszczeniu pieczy zastępczej, niezwykle ważna jest pomoc organizacji pozarządowych zarówno w zakresie opiekunów usamodzielnienia, jak i psychologicznym i finansowym.

Opracowała: Anna Pieślak

⁵³ PAP lipiec 2017

⁵⁴ Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych (Dz. U. 2018 poz. 1000)